

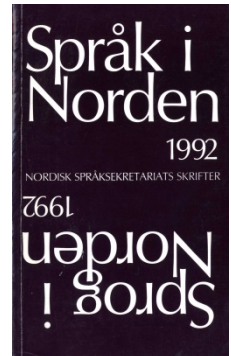
Sprog i Norden

Titel: Sámiigiella – almmolaš giella. En sammenlikning mellom lovregler for bruk av samisk i Norge, Sverige og Finland

Forfatter: Dag Finn Simonsen

Kilde: Sprog i Norden, 1992, s. 100-109

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sámigiella – almmolaš giella. En sammenlikning mellom lovregler for bruk av samisk i Norge, Sverige og Finland

Av Dag Finn Simonsen

Innledning

Både i Norge, Sverige og Finland – de tre nordiske land med samisk befolkning – har det de siste åra vært arbeidet med å utrede samiske rettigheter og med tiltak for å styrke samisk språk og kultur. I Norge og i Finland gjelder det fra 1.1.92 særlige lovregler for myndigheters bruk av samisk, regler som samtidig sikrer samer individuelle språklige rettigheter i kontakt med det offentlige.

I Norge er bestemmelsene tatt inn i sameloven av 1987, i Finland er det vedtatt en egen «lag om användning av samiska hos myndigheter». Det svenske samerettsutvalget har lagt fram flere lovforslag i samme gate: utkast til samelov (en første versjon og en justert versjon), utkast til lov om rett til å bruke samisk overfor visse statlige organer og utkast til lov om forsøksvirksomhet med bruk av samisk overfor kommunale organer. Ingen av forslaga er ennå (januar 1992) vedtatt. Hva som vil skje i Sverige, er uklart, men regjeringen Bildt regner med å komme med et nytt, samlet opplegg til regler i 1992. I alle de tre landa vil språkreglene supplere annet regelverk som skal trygge stillingen for samisk samfunnsliv.

I denne artikkelen sammenliknes bestemmelsene i de tre landa. For Sveriges del er det altså tre *lovforslag* det vises til. De kalles nedenfor henholdsvis samelovutkastet, lovutkastet for statlig sektor og lovutkastet for kommunesektoren.

Et kjerneområde for samisk språk

Både i den norske og den finske loven er det definert et samisk

kjerneområde der reglene skal gjelde spesielt. I Norge kalles det *forvaltningsområdet for samisk språk* og omfatter kommunene Nesseby, Tana, Karasjok, Porsanger og Kautokeino i Finnmark fylke og Kåfjord kommune i Troms fylke. I Finland består *samernas hembygdsområde* av kommunene Enontekiö, Enare og Utsjoki og de delene av Sodankylä kommune som kommer inn under reinbeiteloven. Hele hembygdsområdet ligger i Lapplands län. Sammen danner de finske og fem av de norske kommunene et stort, sammenhengende landområde på begge sider av riksgrensa. Dette er òg det reelle samiske kjerneområdet, her fins for eksempel de eneste større lokalsamfunna der samisk er daglig bruksspråk for majoriteten. Kåfjord grenser ikke til området.

Det svenske lovutkastet for statlig sektor opererer ikke med noen slik geografisk-juridisk enhet. Grunnen er at det i Sverige ikke fins kommuner der samene er i annet enn klar minoritet – trass i at man vanligvis regner med en atskillig større samisk befolkning i Sverige enn i Finland. Både i Norge og i Finland preger samisk språk og kultur de nevnte kommunene i større eller mindre grad.

Generelt om de tre regelsetta

Språkreglene for Norge og Finland har mye til felles. De finske reglene er likevel mer detaljerte, ikke minst når det gjelder bestemmelser om dekning av utgifter til oversetting, tolking og liknende. Språkreglene i den norske sameloven minner om dem i *lov om målbruk i offentlig tjeneste*, som regulerer statsinstitusjoners bruk av bokmål og nynorsk. Blant annet er retten til å få skriftlig svar på ens eget språk ved henvendelser til offentlige organer felles for sameloven og målloven. Når den finske loven kombinerer individuelle språklige rettigheter og det en kan kalle områdevern, har dette sitt motstykke i den allmenne finske språkloven, som angår forholdet mellom finsk og svensk.

Det svenske utkastet for statlig sektor er atskillig mer begrenset; dette springer ut av et ønske om å gå gradvis til verks. Også utkastet for kommunesektoren innebærer et heller varsomt opplegg. Begrunnelsen er at institusjonene mangler både nødvendig språkkompetanse og erfaringer. Hovedpunktet

i utkasta er individers rett til å bruke samisk i skriftlig og muntlig kontakt med visse forvaltningsorganer, i statlig sektor først og fremst slike som administrerer saker av særlig interesse for den samiske befolkningen.

Hvem er same?

I den finske loven om bruk av samisk er *same* definert dels på språklig grunnlag (en må ha samisk som morsmål, eventuelt må minst en av foreldrene eller besteforeldrene ha hatt det), dels etter et subjektivt kriterium (at en oppfatter seg som same). Tilsvarende definisjoner står i den norske sameloven og det svenske samelovutkastet, men knyttes begge steder til same-manntallet, som gir rett til å stemme ved sametingsvalg. Etter de finske reglene har en rett til å oppgi samisk som morsmål ved folketellinger; dette er en referanse til den generelle språkloven. Finland har for øvrig hatt sameparlament siden 1973, det er sytten år lenger enn Norge.

Alle de tre regelsetta taler om samisk generelt, ikke om bestemte varianter av språket, som nordsamisk, enaresamisk eller sørsamisk. Dette innebærer at lovreglene ikke begrenser seg til visse dialekter. Under høringsrunden før lovvedtaket i Norge kom det fram ønsker om at reglene bare skulle gjelde nordsamisk, majoritetsvarianten, men dette fikk ikke gjennomslag i lovteksten.

Offisiell status?

Verken i Norge eller i Sverige får samisk språk full offisiell status etter de nye bestemmelsene. Den norske loven slår fast at samisk og norsk er likeverdige språk og skal være jamstilt etter språkreglene. Men siden det stort sett er i forvaltningsområdet reglene gjelder, blir det bare der samisk vil ha karakter av offisielt språk. Den finske loven refererer i § 1 til den allmenne språkloven i Finland og sier at også samisk kan brukes etter de angitte bestemmelsene ut over «vad som stadgas om användningen av finska och svenska».

Dobbelt sikring

Et grunnprinsipp i alle de tre regelsetta er at det er høve til å

bruke samisk overfor visse offentlige instanser, og at den som bruker denne muligheten, har rett til svar på samisk. Det ligger altså en dobbelt sikring her: Privatpersoner (og andre) har språklige rettigheter, de offentlige institusjonene har tilsvarende plikter. De finske reglene er nokså detaljerte og nevner momenter (for eksempel statseide aksjeselskaper) som verken fins i den norske sameloven eller i målloven. Også i tilfeller der offentlige organer i hembygdsområdet sjøl tar opp saker til behandling, har finske statstjenestemenn plikt til å bruke samisk hvis den samiske motparten krever det og reglene forutsetter at tjenestemennene skal beherske språket.

Offentlige organer av ulike slag

I Norge gjelderplikten til å bruke samisk hovedsakelig for *lokale* og *regionale* offentlige organer, som defineres ut fra forvaltningsområdet. Et lokalt offentlig organ er en statlig, fylkeskommunal eller kommunal instans der tjenestekretsen omfatter en kommune eller en del av en kommune i dette området. Et regionalt organ dekker flere slike kommuner eller deler av flere kommuner. Den finske loven mangler en slik systematisk inndeling, men nevner statlige forvaltningsorganer med hele eller deler av hembygdsområdet som tjenestekrets blant de instanser loven gjelder for. Også de svenske utkasta mangler definisjoner av den typen som den norske loven har.

Riksdekkende statsinstitusjoner faller i Norge langt på vei utenfor de nye språkreglene. I Finland kommer i prinsippet både regjeringsadvokaten, forvaltningsombudet, datatilsynet, de sentrale forbruker- og likestillingsinstitusjonene og visse andre riksdekkende organer inn under loven om bruk av samisk. Men samers rett til å bruke sitt eget språk gjelder i første rekke overfor statlige instanser i hembygdsområdet. Etter det svenske utkastet for statlig sektor begrenser rettighetene seg til kontakt med et fåtall riksdekkende instanser.

Siden regionale og lokale forvaltningsorganer i Norge kan være enten statlige, fylkeskommunale eller kommunale, gjelder de norske reglene innenfor alle tre sektorer. Etter § 3–9 i loven kan dessuten samisk likestilles med norsk – helt eller delvis – som administrasjonsspråk i kommuner i forvaltningsområdet,

etter vedtak i kommunestyret. Samekulturutvalget, som utredet kulturspørsmåla og formulerte det opprinnelige lovutkastet, hadde foreslått at samisk skulle kunne innføres som eneste forvaltningspråk i kommunene.

De generelle reglene omfatter i Finland også administrasjonen i Lapplands län. Finland har ikke fylkeskommuner, men loven slår fast at folk har rett til å bruke samisk overfor kommunale organer både i hembygdsområdet og i kommuner som inngår i interkommunalt samarbeid med dem. For begge grupper kommuner gjelder det at de sjøl kan benytte samisk i visse deler av forvaltningen – ved siden av det som er administrasjonsspråk ellers. Der mer enn en tredjedel av befolkningen i kommunen stod oppført som samer 1. januar året før, skal samisk brukes etter de angitte retningslinjene.

I det svenske utkastet for statlig sektor nevnes de sentrale myndighetene i Jämtlands, Västerbottens og Norrbottens län blant de instanser reglene skal gjelde for. I utkastet for kommunesektoren åpnes det for at kommunestyre kan drive forsøksvirksomhet med samisk, men vedtak om dette må godkjennes av regjeringen. Forsøksordningen vil innebære at folk kan bruke samisk i kontakt med kommunale organer, også ved klager. Kommunestyret skal kunne gjøre unntak for visse instanser og kunne fastsette bestemte tider for besøk og henvendelser per telefon. Kommunale organer bør ifølge utkastet benytte samisk også i andre sammenhenger der det saklig og praktisk ligger til rette for det.

Utkastet for statlig sektor konsentrerer seg om virksomhet der sakene er av spesiell interesse for samene, som reindriften og samefondet, som forvalter midler til samiske formål, særlig kulturelle. Både den norske og den finske loven har en videre innretning, men også her begrenser reglene seg til visse sektorer; de gjelder for eksempel ikke militæret.

Rettsvesenet

Rettsvesenet berøres derimot. Den finske loven sier at domstoler som dekker hele eller deler av hembygdsområdet, kommer inn under reglene. I Norge gjelder det tilsvarende i forhold til forvaltningsområdet. De norske reglene er her detal-

jerte. Samer kan levere skriftlige dokumenter til retten på sitt eget språk og bruke samisk ved muntlige henvendelser når slike henvendelser generelt er tillatt. Samisk kan også tales i retten. Det kan bestemmes at forhandlingsspråket skal være samisk, hvis en av partene krever det, og videre at rettsboka skal føres på samisk. Domstolen skal sørge for nødvendig tolking og oversetting. For muntlig kontakt med politi og påtalemyndighet gjelder det liknende regler. Fanger har i Finnmark og Troms fylker rett til å bruke samisk seg imellom og overfor fengselsmyndighetene.

Kirkespråk

Kirkespråk er et viktig bruksområde i samisk sammenheng. Historisk har kirka vært en viktig kontaktflate mellom myndighetene og den samiske befolkningen, språkpolitisk og kulturpolitisk har prestene spilt en sentral rolle. Etter de norske reglene skal alle ha rett til individuelle kirkelige tjenester på samisk i statskirkens menigheter i forvaltningsområdet. For øvrig gjelder kirkas eget regelverk, der samisk språk har rom fra før. Både i Norge og Finland kommer geistlige forvaltningsorganer i de samiske områdene, som prestekontorer, inn under reglene. Den finske loven nevner både den evangelisk-lutherske og den ortodokse kirke. Menighetene i hembygdsområdet kan/skal bruke samisk etter samme retningslinjer som kommunene. De svenske utkasta sier ikke noe særskilt om kirkas språk.

Helse- og sosialvesenet

Etter den norske sameloven har alle rett til å bruke samisk for å ivareta sine interesser overfor regionale og lokale helse- og sosialinstitusjoner i forvaltningsområdet. Verken de finske reglene eller de svenske lovutkasta sier noe spesielt om samisk i denne sektoren. Slik samfunnet i de nordiske landa har utviklet seg de siste tiåra, er dette blitt et viktig språkbruksområde.

Skjemaer, kunngjøringer og annet

Et annet bruksområde, som kan virke bagatellmessig, men som har en viktig demokratisk funksjon og dessuten markerer språket som praktisk hverdagsspråk, som bruksspråk, er skjemaer,

kunngjøringer og liknende. Her har alle de tre regelsetta bestemmelser om bruk av samisk.

I Norge skal skjemaer til bruk overfor offentlige organer i forvaltningsområdet finnes på norsk og samisk. Kunngjøringer som særlig retter seg til befolkningen i dette området, eller deler av den, skal skje på både samisk og norsk. De finske reglene svarer i store trekk til de norske, men nevner også skilt, og åpner dessuten for utvidelse av gyldighetsområdet til andre statlige instanser der det kan være saklig grunnlag for det. Det svenske utkastet for statlig sektor legger opp til at bestemmelser og annen statlig informasjon skal oversettes til samisk når målgruppa hovedsakelig er samer.

Norske lover og forskrifter av særlig interesse for norske samer skal oversettes til samisk. En tilsvarende regel gjelder i Finland, der også andre vedtak, kunngjøringer og meldinger kan komme inn under loven hvis de skal inn i det offentlige regelverket og det besluttede organet bestemmer at samisk skal brukes. De finske bestemmelsene går her lenger enn de norske og slår fast at også lovforslag og utredninger som gjelder samiske saker, skal utgis på samisk – i sin helhet eller i utdrag – etter de samme kriteriene. Loven hjemler dessuten rett for medlemmer av statlige komiteer og utvalg innenfor hembbygdsområdet til å bruke samisk. Bestemmelsen gjelder også utenfor området hvis saken uttrykkelig gjelder samene. De svenske lovutkasta sier ikke noe eksplisitt om lovverket, men det kommer kanskje inn under den allmenne bestemmelsen om statlige kunngjøringer.

Oppbygging av språkkompetanse

Det har hele tida stått klart at hvis språkbestemmelser til fordel for samisk skal kunne ha noen virkning, kreves det oppbygging av ny språkkompetanse ved mange av de organa som blir berørt. Både den norske og den finske loven har derfor regler om studiepermisjon. Den norske sier at ansatte i lokale og regionale offentlige organer i forvaltningsområdet har rett til permisjon med lønn dersom det er behov for samiskspråklig kompetanse ved institusjonen. En nesten helt parallell regel står i den finske loven, som i tillegg slår fast at kunnskaper i samisk skal være

meritterende ved ansettelse i statlige stillinger som dekker hele eller deler av hembygdsområdet, og i stillinger ved sentralforvaltningen i Lapplands län – enten kunnskapene er ansettelsesvilkår eller ikke.

Samekulturutvalget i Norge hadde foreslått fortrinnsrett for samisktalende ved ansettelse i institusjoner som faller inn under reglene, men dette forslaget kom ikke inn i loven. Ansvar for å ha mange nok ansatte med samiskkunnskaper ligger i Finland på den enkelte institusjon. Den norske loven sier ikke noe om dette.

I Finland skal det etter loven opprettes et kontor for oversetting til og fra samisk og for andre tjenester som det blir behov for etter de nye bestemmelsene. Dette kontoret skal ligge under det finske sameparlamentet og lokaliseres til hembygdsområdet. Også kommunene, sentraladministrasjonen i länene og statlige organer i de samiske områdene kan innrette tjenester til hjelp for brukere av samisk.

Nasjonale samiske språknemnder og sameting

Før Norges del slår § 3–1 i sameloven fast at det skal opprettes et Samisk språkråd, der medlemmene blir oppnevnt av Sametinget. I det svenske samelovutkastet heter det at det foreslåtte sametinget skal lede det samiske språkarbeidet. Det skal gjøres gjennom en samisk språknemnd som tinget oppretter.

Om språket i Sametinget i Norge sier § 2–13 i sameloven at alle har rett til å tale samisk eller norsk under forhandlingene etter eget ønske. Ifølge utkastet til svensk samelov skal det svenske sametingets språk være samisk og svensk. I den finske loven om bruk av samisk nevnes Sameparlamentet i Finland blant de instanser loven gjelder for.

Opplæring

De tre regelsetta har også bestemmelser om samers rett til opplæring i sitt eget språk. Både den norske loven og det svenske samelovutkastet slår fast at denne retten gjelder generelt, og viser ellers for skolens del til lovverket for de forskjellige skoleslaga. Den finske loven sier at det skal gis egne regler for samenes rett til å få grunnskoleundervisning, annen undervis-

ning og omsorg i daghjem på sitt eget språk og for undervisningen i samisk.

De økonomiske sidene og myndighetenes ansvar

Skal de nye språkbestemmelsene virke etter hensikten, må det økonomiske grunnlaget være sikret. I alle de tre landa har staten tatt på seg et overordnet ansvar på dette punktet. På statsbudsjetta vil kostnadene utgjøre svært beskjedne summer.

Den finske loven har ingen generelle formuleringer om det offentliges økonomiske ansvar, men rommer altså detaljerte regler om dekning av utgifter til språktjenester. Enkelpersoner, foreninger, kommuner og interkommunale organer har under visse forutsetninger rett til vederlagsfrie tjenester, eventuelt rett til refusjon av utgifter. For Norges og Sveriges del slår henholdsvis Grunnloven og det svenske samelovutkastet fast at staten har et generelt ansvar for at samene kan sikre og utvikle sin egen kultur. Det er ingen tvil om at dette ansvaret også må omfatte utgiftssiden. I tillegg inneholder både den norske sameloven og det svenske samelovutkastet visse bestemmelser om dekning av utgifter. De kommende forskriftene vil ventelig supplere disse reglene.

Avslutning

Det er opplagt at det offentliges språkbruk vil ha stor betydning for arbeidet med å styrke stillingen for et språk som samisk. De nye språkbestemmelsene kan derfor sies å innebære et viktig skritt framover. En ting er symbolverdien – at samisk «løftes opp» til å få juridisk status; det gir samtidig språk- og kulturpolitiske signaler og bidrar til å heve språkets allmenne status. Like viktige er sjølsagt de juridiske forpliktelsene staten tar på seg. Her bør vel de samiske organisasjonene ta på seg en rolle som vakthund, på linje med Noregs Mållag, som våker over målloven i Norge.

Veien fram til språkbestemmelser til fordel for samisk har vært lang og svingete; for Sveriges del er den ennå ikke gått til ende. Det siste har kanskje sammenheng med at Sverige mangler de tradisjoner for språkspaltning og språkløvgivning på riksnivå som en har i Norge og Finland. Finland har hatt sin all-

menne språklov siden 1922, Norge fikk sin første mållov i 1930. Arbeidet med bestemmelser for bruk av samisk i det offentlige har foregått nokså parallelt i de tre landa, og reglene framviser, som vi har sett, mange felles trekk. De tre nordiske regelsetta korresponderer dessuten med tilsvarende lover, regler og konvensjoner i mange andre land. Både i EF og i andre internasjonale organisasjoner og fora arbeides det med tiltak for å sikre stillingen for minoritetsspråk.